

Мавзу: Qishloq xo'jaligining moddiy-texnika
resurslari

РЕЖА:

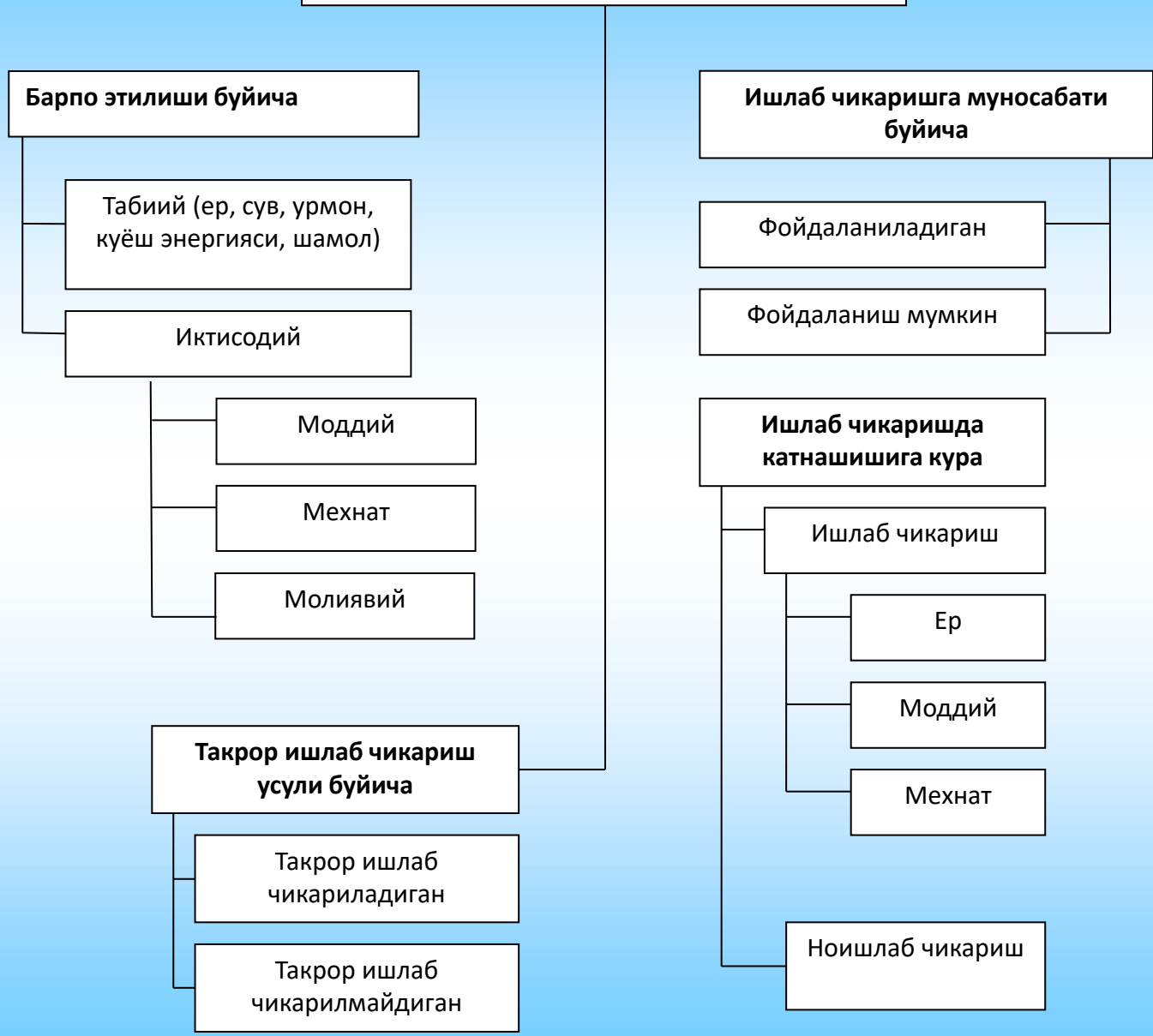
1. Моддий – техника ресурслари хакида тушунча ва уларнинг туркумлаштирилиши.
2. Кишлоқ хўжалиги моддий – техника ресурсларининг хусусиятлари.
3. Моддий – техника ресурсларининг самарадорлигини оширишнинг асосий йўналишлари
4. Асосий ва айланма воситалар, улардан самарали фойдаланиш.
7. Қишлоқ ва сув хўжалигини инновацион ривожлантириш ва уни қўллаб-қувватлашнинг асосий йўналишлари.

«Ресурс» атамаси (лугавий маъноси французчадан олинган бўлиб, «resource» - манба) ишлаб чиқариш жараёнида ёрдамчи восита деган маънони англатади. Кенг маънода ресурслар деганда, жами моддий ва табиий бойликлар ҳамда ишлаб чиқариш ва истеъмол жараёнида иштирок этадиган кишиларни тушуниш мумкин.

Кишлок хўжалиги моддий – техника ресурсларининг иктисодий мазмуни, мохияти ва барпо этилиши ҳамда фойдаланиши бўйича қуйидаги тартибда туркумлаштириш мумкин (чизма – 1):

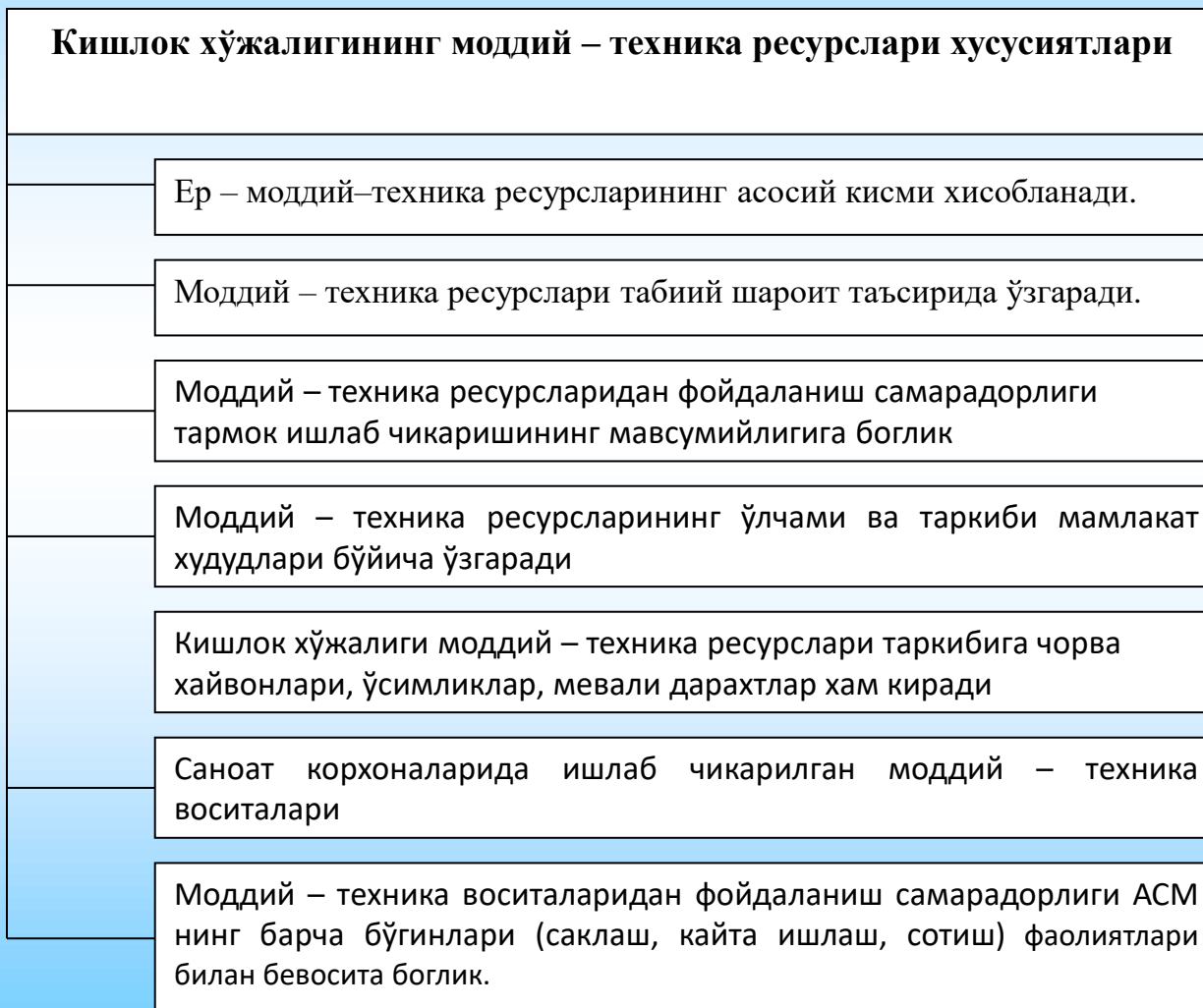
- барпо этилиши бўйича;**
- ишлаб чиқаришга муносабати бўйича;**
- ишлаб чиқаришда қатнашишига кўра;**
- такрор ишлаб чиқариш усули бўйича**

Моддий – техника ресурсларининг
туркумлаштирилиши

Кишлоқ хўжалигининг моддий – техника ресурслари ўзига хос бир қанча хусусиятларга эга:

Чизма – 2

Фермер хўжалигини моддий – техника ресурслари билан талаб даражасида таъминлашга катта эътибор берилмоқда. Бу сарфланадиган меҳнат ҳамда маблағ харажатлари камайиши, меҳнат унумдорлиги юксалиб, фойда суммаси кўпайиши учун имконият яратади. Фермер хўжалигини моддий – техника воситалари билан таъминлаш ва ундан фойдаланиш жараёнини билишни талаб этади.

Моддий – техника ресурсларидан фойдаланишнинг асосий самарадорлик кўрсаткичлари:

1. Моддий – техника ресурслари билан таъминланганлик даражаси;
2. Энергетик ресурслар билан таъминланганлик;
3. Меҳнатнинг энергетик ресурслар билан қуролланганлик даражаси.
4. Ишлаб чиқариш жараёнларининг механизациялаш даражаси;
5. Янги техника ва технологиялардан фойдаланиш даражаси
6. Машина – трактор ҳамда автомашина паркидан фойдаланиш коэффициенти ва х.к.

6. Асосий ва айланма воситалар, улардан самарали фойдаланиш.

Ишлаб чиқариш жараёнини амалга ошириш учун иш кучи билан биргаликда табиий (моддий) ва қиймат шаклларидаги ишлаб чиқариш воситалари ҳам керак бўлади. Ишлаб чиқариш воситалари қийматининг қуйидаги ифодасини ишлаб чиқариш фондлари ташкил этади.

Ишлаб чиқариш воситалари ва ишлаб чиқариш фондлари иқтисодий маънода ўзаро фарқланади.

Ишлаб чиқариш воситалари ишлаб чиқариш жараёнининг моддий ашёвий моддалари,

ишлаб чиқариш фондлари эса ишлаб чиқариш воситаларининг ишлаб чиқарилган маҳсулот қиймати ҳосил бўлишидаги улар иштирокининг иқтисодий шаклидир.

**Асосий ва айланма фондларининг иқтисодий фарқлари
қуйидагилардан иборат:**

Белгилар	Асосий фондлар	Айланма фондлар
Хизмат қилиш муддати	Кўп ишлаб чиқариш циклларида қатнашади	Битта ишлаб чиқариш циклларида ишлатилади.
Қийматининг тайёр маҳсулотига утиши	Эскирган сари ўз қийматини тайёр маҳсулотга ўтказади.	Ўз қийматини тайёр маҳсулотга тўла ва дархол ўтказади.
Ишлаб чиқариш жараёнида табиий шакли сақланиб қолиши.	Ишлаб чиқариш жараёнида ўз табиий шаклини сақлаб қолади.	Ишлаб чиқариш жараёнида ўз табиий шаклини йўқотади, уни ўзгартиради.

***Асосий
фондлар
тарки-
би***

-бино ва иншоотлар,
-машиналар,
-ускуналар,
-бинолар,
-транспорт воситалари,
-узатиш қурилмалари,
-инструментлар,
-ишлаб чиқариш инвентари
-ва бошқа асосий воситалар
киради.

Асосий фондлар ишлаб чиқариш ва ноишлаб чиқариш фондларига бўлинади.

Ишлаб чиқариш асосий фондлари ишлаб чиқариш жараёнида бевосита қатнашади.

Ноишлаб чиқариш асосий фондлари ишлаб чиқаришда бевосита қатнашмайди, лекин ходимларнинг маиший ва маданий эҳтиёжларини қондириш учун хизмат қилади.

Уларга уй-жойлар, мактаблар, болалар боғчалари, даволаш муассасалари, клублар ва бошқа маданий–маиший бинолар ҳамда иншоотлар киради.

6.1. Асосий фондлар эскириши ва доиравий айланиши

Асосий фондлар ишлаб чиқаришда қатнашиб, табиий кучлар таъсирида ўз хусусиятлари ва жисмоний сифатларини, аста-секин йўқотиб боради, яъни жисмоний эскиришга учрайди. *Жисмоний эскириш* – бу асосий фондларнинг ўз техник-ишлаб чиқариш хусусиятлари ва истеъмол қийматини йўқотишидир.

Моддий эскириш истеъмол қилиш ва истеъмол қилмаслик натижасида ҳам содир бўлиши мумкин. Биринчи ҳолда меҳнат воситалари ишлаб чиқариш жараёнида механик эскиришга учрайди. Иккинчи хил эскириш табиий шароитлар таъсирида содир бўлади. Шунинг учун жисмоний эскиришга ишлаб чиқаришда фойдаланилиши ёки фойдаланмаслигидан қатъий назар барча асосий фондлар учрайди.

Асосий фондлар жисмоний эскиришдан ташқари маънавий эскиришга ҳам учрайдики, бу нарса асосий фондларнинг кадрсизланишида ёки тўла-тўқис жисмоний эскиришгача ишлаб чиқариш жараёнидан чиқиб қолишида ифодаланади.

Фондлар маънавий эскиришининг асосий сабаби, янги меҳнат воситаларининг анча юқори унумдорлиги ва улар ишларининг паст таннархидир.

Маънавий эскириш қиймат кўринишда қуйидаги икки шаклда намоён бўлади:

1. Асосий фондларнинг уларни ишлаб чиқариш арзонлашиши туфайли қадрсизланиши.

2. Асосий фондларнинг янги, анча юқори унумли техника яратилиши туфайли қадрсизланиши.

Асосий ишлаб чиқариш фондларининг доиравий айланиши

Асосий ишлаб чиқариш фондлари

Асосий фондлар реповацияси

Асосий фондлар капитал ремонтти

Асосий фондлар эскириши (амортизацияси)

Амортизация фонди

Маҳсулот таннархи

Маҳсулот реализацияси

6.2. Асосий фондлардан самарали фойдаланиш кўрсаткичлари

Асосий ишлаб чиқариш фондларидан фойдаланишнинг умумлашган кўрсаткичи *фонд самарадорлигидир*.

Фонд самарадорлиги кўрсаткичи асосий фондлар бирлигига пул ифодасида ишлаб чиқарилган фойда миқдори билан аниқланади.

Ҳозирги шароитда бу кўрсаткич режалаштириш ва асосий фондлар самарадорлиги ҳисоби амалиётига нисбатан кенг қўлланилади.

Суғориш ва захини қочириш тизимлари учун улар унумдорлигининг кўрсаткичи мелиорация ва қишлоқ хўжалик фондлари бирлигига тўғри келадиган қишлоқ хўжалиги маҳсулотининг қийматидир.

$$1) \Phi_{от} = A_{вп} / \Phi_{ос} ; \quad 2) \Phi_c = п / \Phi_{ос},$$

бунда: $\Phi_{от}$ -фонд унумдорлиги, сўм. $A_{вп}$ -ялпи маҳсулот қиймати, сўм. $\Phi_{ос}$ -асосий фондлар қиймати, сўм. Φ_c -фонд самарадорлиги, сўм. Π -фондлардан фойдаланиш натижасида олинган фойда.

Фонд самараси кўрсаткичи жами ишлаб чиқариш фондларининг ҳам, айрим ҳолда асосий ва оборот фондларининг ҳам самарадорлигини ҳарактерлайди.

Фонд унумдорлигидан ташқари таҳлилда унга тесқари бўлган **фонд сизими** ҳам қўлланиладики, бу маҳсулот қиймати бирлигига тўғри келадиган ишлаб чиқариш асосий фондлари қийматини тавсифлайди.

$$\text{Фем} = \text{Фос} / \text{АВП.}$$

Фонд сизимининг камайиши асосий фондларда буюмлашган меҳнат тежамини ҳарактерлайди.

Асосий фондлар тез кўпайиши муносабати билан қишлоқ ва сув хўжалигида фонд сизими даражаси ҳозирги вақтда ўсмаётир. Бунга қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари ишлаб чиқариш суръатларининг асосий фондлар ўсиши суръатларидан орқада қолаётганлиги сабаб бўлмоқда.

6.3. Айланма маблағлар таркиби ва кўрсаткичлари

Ҳар бир корхонага *меъёрий ишлаб чиқариш фаолиятини* олиб бориш учун

асосий фондлар билан бирга

айланма фондлари (меҳнат предметлари) ҳам керак бўлади.

Сув хўжалиги ташкилотларининг айланма фондлари *икки асосий қисмга*

ишлаб чиқариш заҳиралари ва

ишлаб чиқаришдаги маблағларга бўлинади.

Айланма маблағлардан фойдаланиш даражаси иккита кўрсаткич билан аниқланади:

1) Айланишда бўлишнинг муайян вақт ичида (квартал, йил) айланишлар сонини ҳарактерлайдиган коэффиценти (**К_о**) билан кўрсатилади.

$$K_o = A_{вп} / C_{об}$$

бунда: **Авп** – ялпи маҳсулот қиймати, сўм.

Соб – айланма маблағларнинг ўртача қолдиғи, сўм.

2) Кунлардаги бир айланишнинг айланишда бўлиши ёки узунлиги билан (**Д_о**)

$$D_o = T \cdot C_{от} / A_{вп} = T / K_o$$

бунда: **Т** – кунлардаги даврнинг давомийлиги (30, 90, 360).

6.4. Асосий воситалардан фойдаланиш самарадорлигини ошириш йўллари.

Ишлаб чиқариш қувватлари ва ишлаб чиқариш фондларидан фойдаланиш самарадорлигини ошириш бугунги кунда долзарб ҳисобланади.

Бу муаммонинг ечимига ишлаб чиқариш жойи, ишлаб чиқарувчининг молиявий аҳволи, бозордаги рақобат ҳам ўз таъсирини ўтказди.

Ҳар қандай ишлаб чиқарувчи, фаолият туридан қатъий назар, асосий фондлари ҳаракати, уларнинг сони ва ҳолати, улардан фойдаланиш самарадорлигига аҳамият бериши лозим.

Юқоридаги маълумотлар асосий фондлардан фойдаланиш самарадорлигини ошириш йўллари ва резервлари ҳақида билиш имконини беради

6.4. Асосий воситалардан фойдаланиш самарадорлигини ошириш йўллари (давоми).

- Асосий воситалардан фойдаланиш самарадорлиги биринчи навбатда, техник ва ташкилий омилларга боғлиқдир.
- Фан-техника тараққиёти жараёнида анаънавий техника такомиллашиб, алоҳида машина ва жиҳозларнинг бирлик қуввати, ишлаш муддати муттасил равишда ошиб боради.
- Технологик жараёнларнинг прогрессивлиги ҳам ишлаб чиқариш имкониятларини кўтаришга катта таъсир кўрсатади.
- Ишлаб чиқариш қувватларини ривожлантириш меҳнат предметига ишлов беришнинг янги услублари қўллаш билан белгиланади. Уларнинг ишлатилиши жиҳозлар бирлик қувватининг кескин ошиши, технологик жараёнлар тезлиги, меҳнат унумдорлигини кўтаради.

6.4. Асосий воситалардан фойдаланиш самарадорлигини ошириш йўллари (давоми).

- Биринчидан, ишлаб чиқариш жараёнларини рационал ташкил этиш ишлаб чиқариш қувватини ошириш манбаларидан биридир. Бу жараён биринчи навбатда, корхона барча ишлаб чиқариш бўғинлари орасида пропорционалликни таъминлашни тақозо этади.
- Иккинчидан, ишлаб чиқаришнинг узлуксизлигини таъминлаш катта аҳамиятга эга. Ишлаб чиқаришни ташкил этишда жараён операциялари орасида вужудга келадиган танаффусларни иложи борича қисқартиришнинг ўрни каттадир. Узлуксизликнинг юқори даражаси комплекс механизациялаштириш ва автоматлаштириш натижасида таъминланади.
- Учинчидан, ишлаб чиқаришни ташкил этишда ихтисослашув даражаси ҳам жуда катта таъсир этади. Ишлаб чиқаришни ташкил этишнинг юқори даражаси оптимал ишлаб чиқариш ихтисослашуви орқали эришилади.
- Ишлаб чиқариш қувватини оширишнинг ҳал қилувчи йўналишларидан бири жисмоний ва маънавий жиҳатдан эскирган жиҳозларнинг ўз вақтида алмаштириш, янги, илғор техника машина тизимларини жорий этишдир.

6.5. Айланма воситалардан фойдаланиш самарадорлигини яхшилаш йўллари.

Айланма маблағлардан самарали фойдаланиш кўплаб ички ва ташқи омиллар билан боғлиқ.

Айланма маблағларнинг самарадорлигини ошириш учун энг муҳим захиралар корxonанинг ўзида мавжуд.

Улардан фойдаланиш самарадорлигини ошириш йўллари қуйидагилардан иборат:

- ортиқча материаллар захирасини йўқ қилиш;
- логистика тизимини такомиллаштириш;
- шартномавий интизомни такомиллаштириш;
- стандартлаштиришни такомиллаштириш;

6.6. Айланма воситалардан фойдаланиш самарадорлигини яхшилаш йўллари (давоми).

- ресурс етказиб берувчилар билан тўғридан-тўғри алоқани кенгайтириш ва мустаҳкамлаш;
- транспорт ва сақлаш хизматларининг самарадорлигини ошириш;
- фан-техника тараққиёти жараёнида айланма воситалардан комплекс фойдаланиш, корхонада ресурсларни тежаш сиёсатини амалга ошириш;
- материаллар истеъмоли, маҳсулотнинг энергия сарфини камайтириш;
- маркетинг ва сотиш тизимини яхшилаш, замонавий маркетинг усулларида кенг фойдаланиш;
- маҳсулотларни қайта ишлашни кенг йўлга қўйиш;

Айланма воситалардан фойдаланиш самарадорлигини яхшилаш йўллари (давоми).

- Технологик жараёнларнинг прогрессивлиги айланма маблағлар оборотига кўрсатиши;
- ишлаб чиқариш жараёнларини тўғри ташкил этиш, айланма маблағлар тақсимоотида илмий асосланган меъёрларга риоя қилиш;
- ишлаб чиқаришнинг аниқ бир фаолият турига ихтисослашуви;
- ишлаб чиқаришнинг узлуксизлигини таъминлаш, комплекс механизациялаштирилиши ва автоматлаштирилиши;
- малакали мутахассис кадрларни тайёрлаш, қайта тайёрлаш ва малакасини мунтазам равишда ошириб бориш, хом-ашё етказиб берувчилар ўртасида эркин рақобатни шакллантириш;
- илм-фан ва амалиётни интеграциялаш, фандаги ютуқлар ва инновацион ишланмаларни тадбиқ этиш.

Эътиборингиз учун раҳмат!